

Sedanost in prihodnost odprtih kazenskih zavodov*

Franc Brinc**

V zadnjem desetletju se v svetu in v Jugoslaviji pogosto obravnavajo vprašanja delovanja odprtih in polodprtih kazenskih zavodov. Razpravlja se o nadaljnjem razvoju in oblikovanju svobodnejših sistemov izvrševanja kazni zapora na splošno, saj pomeni sprememba naziva »zaprti« v »odprti« ali »polodprti« zavod lahko le zadnje, v celotnem procesu odpiranja zavoda najmanj pomembno dejanje. Bolj pomembne so priprave na to dejanje. Zlasti je pomembno spreminjanje miselnosti delavcev kazenskega zavoda, ki želi spremeniti svojo »firmo«. Poseben problem pri spreminjanju zaprtih v odprte ali polodprte zavode so lahko tudi obsojenci, ki tudi ne morejo kar čez noč spremeniti svojih pogledov, stališč, navad in predsodkov o izvrševanju kazni in o delavcih v kazenskem zavodu, kakor se lahko čez noč zamenja naziv zavoda.

Jugoslavija se je sorazmerno zgodaj vključila med države, ki so pričele uvajati bolj proste sisteme izvrševanja kazni zapora. Leta 1930 je bil uveden progresivni irski sistem izvrševanja kazni zapora in so obsojenci zadnjo fazo kazni prestajali v »oddelkih za svobodnjake«.

Po letu 1945 je bil v Jugoslaviji opuščeni progresivni irski sistem izvrševanja kazni zapora, s tem pa je bilo opuščeno tudi prestajanje kazni v »oddelkih za svobodnjake«. V praksi pa se je zamisel o svobodnejših sistemih prestajanja kazni zapora še naprej razvijala. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij iz leta 1961 je že določil, da se lahko poleg zaprtih ustanovijo tudi polodprti in odprti kazenski zavodi. To je bil začetek (ponovnega) razvoja odprtih in polodprtih kazenskih zavodov v Jugoslaviji. Čeprav so bili tedaj pogoji za premeščanje obsojencev iz zaprtih v odprte in polodprte zavode v primerjavi z današnjimi še zelo strogi, je bila kljub temu dana zakonska osnova za razvoj svobodnejšega sistema izvrševanja kazni zapora. Osnovna značilnost odprtih zavodov po tedanji zakonodaji je bila v tem, da v takih zavodih ni **paznikov in ne fizičnega zavarovanja**. V naslednjih desetih letih zvezna zakonodaja ni več bistveno posegala na

to področje. Šele po prehodu pristojnosti glede izvrševanja kazenskih sankcij iz federacije na republiko je bilo s prvim zakonom SR Slovenije o izvrševanju kazenskih sankcij leta 1973 določeno, da se v odprte zavode lahko pošiljajo poleg obsojencev, ki so že prestali del kazni v zaprtem zavodu, tudi obsojenci, ki še niso prestali dela kazni v zaprtem zavodu, če so bili obsojeni za kazniva dejanja manjše družbene nevarnosti. Republiška zakonodaja je bila že popolnejša od prej veljavne zvezne zakonodaje, najnovejša zakonodaja iz obdobja 1978-79 pa je prinesla nekaj bistvenih novosti glede razporejanja obsojencev na prestajanje kazni v odprte kazenske zavode.

Prvi odprti kazenski popoljševalni dom v Jugoslaviji je pričel z delom 1. julija 1956. leta v Valturi pri Puli, v SR Sloveniji pa je pričel delovati prvi tak zavod leta 1963 na Rogozi pri Mariboru. Kasneje je bilo v Jugoslaviji ustanovljenih še več odprtih in polodprtih kazenskih zavodov.

V jugoslovanski in slovenski penološki teoriji (in praksi) zasledimo številne zahteve, da bi lahko večji delež vseh obsojencev prestajal kazen v odprtih in polodprtih kazenskih zavodih. Tudi stališče republiškega upravnega organa, pristojnega za izvrševanje kazenskih sankcij v SR Sloveniji, je, da »pomanjkanje zmogljivosti za odprte režime predstavlja veliko oviro za penološko humanizacijo«.¹ Leta 1976 je v SR Sloveniji prestajalo kazen zapora v odprtih in polodprtih kazenskih zavodih 21 % vseh obsojencev, hkrati pa je pristojni republiški upravni organ za izvrševanje kazenskih sankcij menil, da je še najmanj 15 % takih obsojencev, ki bi jih iz zaprtih brez nevarnosti lahko premestili v odprte ali polodprte zavode. To pa ni bilo izvedljivo zaradi pomanjkanja zmogljivosti, zlasti za obsojenke.² Po teh predvidevanjih bi v SR Sloveniji lahko prestajalo kazen zapora v polodprtih in odprtih kazenskih zavodih okrog 400 obsojencev, kar bi pomenilo 30—35 % vseh obsojencev na prestajanju kazni zapora.³

Problem pomanjkanja prostorskih zmogljivosti za prestajanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih zavodih je samo eden od številnih problemov. Poleg tega se pojavljajo še

* Prispevek je prirejen po raziskovalni nalogi Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani z naslovom: »Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih popoljševalnih zavodih v SR Sloveniji«. Naloga sodi v raziskovanje o penologiji, za kar je sklenjena dolgoročna pogodba med Inštitutom za kriminologijo in Republiškim sekretariatom za pravosodje in upravo SR Slovenije.

** Franc Brinc, doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, Ljubljana.

¹ Poročilo o izvrševanju kazni zapora in vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom v SR Sloveniji v letu 1976, s. 20.

² Isto s. 39.

³ Na dan 1. 9. 1982 je bilo v kazenskih popoljševalnih zavodih v SR Sloveniji 1106 obsojencev, od tega je 146 ali 13 % prestajalo kazen v polodprtih režimih in 244 ali 22 % v odprtih. Rom, s. 1.

številna nerešena vprašanja glede meril za razvrščanje obsojencev v zaprte, polodprte in odprte kazenske zavode, glede razlik v režimu prestajanja kazni v zaprtih, polodprtih in odprtih kazenskih zavodih, zaposlovanja obsojencev izven zavodov, premeščanja obsojencev iz zaprtih v polodprte in odprte zavode, glede organizacije nadzorstva in prevzgoje v teh zavodih, samostojnosti teh zavodov in še številna druga vprašanja.

Osnovno vprašanje, ki zadeva samo bistvo prestajanja kazni zapora v svobodnejših sistemih, pa je, ali so ti zavodi uspešnejši od klasičnih zaprtih in kako naj sploh merimo uspeh prestajanja kazni zapora v njih. Vprašanje je, ali sploh lahko uporabljamo enaka merila za merjenje uspeha v zaprtih in odprtih zavodih. Vprašanje je, kako oblikovati prevzgojo obsojencev v odprtih in polodprtih kazenskih zavodih ob spoznanju, da samo permisivnejši sistem še ne pomeni nujno tudi večjega prevzgojnega učinka.

Osnovno vprašanje širšega družbenega pomena je tudi vprašanje, kako sistem svobodnejšega prestajanja kazni zapora uskladiti z obstoječo kaznovalno in kriminalno politiko. Večje možnosti za razvoj in delovanje svobodnejšega sistema prestajanja kazni zapora so tedaj, kadar je družbena nevarnost prestopništva manjša, kar se kaže tudi v ustrezni kaznovalni politiki. To pa pomeni, da razvoja svobodnejšega sistema prestajanja kazni zapora ni mogoče opazovati ločeno od splošnih družbenih, gospodarskih, političnih, kulturnih in drugih razmer v državi.

V zahodnoevropskih državah postaja delež obsojencev, ki prestajajo kazen zapora v svobodnejšem sistemu, eno od pomembnih meril za ocenjevanje stopnje demokratizacije družbe in njenih prizadevanj za večje vrednotenje in spoštovanje človeka, njegovih pravic in svoboščin. Iz tega razloga bi Jugoslavija s svojim socialističnim samoupravnim sistemom morala biti drugim državam zgled tudi na tem področju družbenega razvoja. To ugotovitev štejemo za pomembno vzpodbudo za jugoslovanske penološke delavce za povečano prizadevanje za hitrejši in pogumnejši razvoj svobodnejših sistemov prestajanja kazni zapora in za odpravljanje vseh predsodkov, ki so ostanek tradicije in zaostale zatiralne miselnosti in ki se bolj ali manj zavestno prenaša pri izvrševanju kazni zapora iz ene generacije penoloških delavcev v drugo.

V tem prispevku se bomo dotaknili samo nekaterih od navedenih vprašanj, ne da bi menili, da je mogoče na katerokoli vprašanje dati po-

poln odgovor. Zato bodo naša razmišljanja lahko le vzpodbuda za nadaljnje iskanje odgovorov na postavljena vprašanja.

1. Kazenski zavod kot kraj za izvrševanje kazni zapora

V razvoju kaznovalnih ukrepov se je kazen odvzema prostosti pojavila razmeroma pozno in je postala splošno kaznovalno sredstvo šele po francoski meščanski revoluciji, čeprav segajo začetki kazni odvzema prostosti že daleč v preteklost. V večjem obsegu je to kazen v preteklosti uporabljala zlasti cerkev, ki ni bila naklonjena uporabi smrtnih kazni. Drapkin⁴ celo navaja, da izvira zamisel o odvzemu prostosti kot kazni že iz zgodnjih začetkov krščanstva. Tudi Pinatel⁵ meni, da izvira kaznovalni značaj odvzema prostosti iz samostanskih ječ srednjega veka.

Izvrševanje telesnih kazni in smrtnih kazni ni povzročalo posebnih problemov. Te kazni so bile **praktične in poceni**. Ko pa se je pričela uporabljati kazen odvzema prostosti se je pojavil problem gradnje in vzdrževanja kazenskih zavodov ter čuvanja obsojencev. Ko pa se je tej kazni poleg namenov zastraševanja in povračila naložila še naloga poboljševanja in prevzgoje obsojencev, se je pojavil problem osebja, ki naj dela z obsojenci, in postopkov, s katerimi bo najbolje dosežen namen izvrševanja te kazni.

Kakor je uvedba kazni odvzema prostosti sprva pomenila napredek v primerjavi s prejšnjim krutim telesnim kaznovanjem in pogosto uporabo smrtnih kazni, pa je zadovoljstvo s to kaznijo trajalo le malo časa. Tako je celoten zaporski sistem praktično že od svojega nastanka pod **ostro (znanstveno) kritiko**, ker ne dosega želenih rezultatov. Kaj kmalu so ugotovili, da ta kazen družbo slabo varuje, če se po prestani kazni obsojenci vračajo na prostost »taki, kot so bili prej, ali pa zaradi neprimerne okolja v kazenskih zavodih še slabši.«⁶ V zgodovini kazenskih zavodov se je vloga poboljševanja obsojencev v različnih obdobjih različno uresničevala. To je bilo odvisno tudi od »celotnega okolja, v katerem skušajo ljudje to nalogo uresničevati, in ne nazadnje od tistih delavcev, ki se te naloge lotevajo.«⁷ Danes je očitno, da se kazno-

⁴ Drapkih, s. 315.

⁵ Pinatel, s. XLVII.

⁶ Vodopivec, s. 1.

⁷ Isto, s. 1.

vanju in izvrševanju kazni nalaga prevelika odgovornost za prevzganje in poboljševanje ljudi. Še zlasti se je doslej pokazalo kaznovanje kot neuspešno sredstvo za varstvo družbe pred zločinstvom, če je kazen postala **edino sredstvo za preprečevanje zločinstva** in če je družba povečevala nasilje, ob tem pa zanemarjala vsa druga preprečevalna sredstva. Danes se vse pogosteje ob porastu zločinstva in še posebej povratništva vedno znova postavlja vprašanje **učinkovitosti kaznovanja** in kazni sploh za preprečevanje zločinstva.

Glede **poboljševalne vloge** kazni odvzema prostosti se pogosto ugotavlja, da to vlogo kazenski zavodi **slabo opravljajo**. Razlogi za to se iščejo v stvarnih in osebnih okoliščinah izvrševanja kazni. Navaja se, da sedanji razvoj znanosti o človeku, zlasti o človeku prestopniku, ne daje delavcem kazenskih zavodov možnosti, da bi mogli vedno prilagoditi svoje postopke potrebam in značilnostim posameznih obsojencev. Tudi še ni znana nobena posebna metoda, ki bi zagotovila uspeh pri obravnavanju vse množice različnih obsojencev. Navaja se, da kazenski zavod ne more preprečiti, da obsojenci po prestani kazni ne bi več ponavljali kaznivih dejanj. Poleg tega se vsaj teoretično uveljavlja spoznanje, da bi bilo za mnoge prestopnike **bolje, če jih ne bi poslali v kazenske zavode**, še posebno to velja za tiste, ki so šele na začetku svoje »kriminalne kariere«, ker je zanje kazenski zavod nevarna izkušnja, ki ima lahko za posledico nadaljevanje s kaznivimi dejanji tudi po prestani kazni. Prevladuje spoznanje, da kaznovanje z odvzemom prostosti ne more biti učinkovito sredstvo, s katerim bi ljudi naučili živeti na prostosti. Kaže se celo nasprotno, »da imajo ljudje, ki jim je bila odvzeta prostost, na splošno zmanjšane možnosti, da bi po prestani kazni nadaljevali življenje kot poslušni državljani.«⁸ Življenje v kazenskih zavodih se še danes večinoma toliko razlikuje od življenja na prostosti, da ljudje, ki so dalj časa živeli v osamljenem zavodskem okolju, po prihodu na prostost »niso več sposobni skrbeti zase in za svoje, niso se sposobni odločati med raznimi možnostmi in si nalagati bremena, ki jih terja življenje.«⁹

Kazenskim zavodom, zlasti tistim, ki so usmerjeni prvenstveno v nadzorstvo, se danes pripisujejo različni **negativni učinki**, ki zmanjšujejo možnosti ljudi, da bi se po prestani kazni uspeš-

no vključili v življenje na prostosti. Po drugi strani pa se danes pogosto govori o modernem, humanem, demokratičnem in permisivnem kazenskem zavodu. V resnici pa je težko določiti sestavine »represivnega« oziroma »permisivnega« kazenskega zavoda. Vsak, tudi »najsodobnejši« kazenski zavod še vedno jemlje človeku preveč pravic, samostojnosti in samospoštovanja. Končno pa je oddaja v kazenski zavod kazni, o kateri imajo tako javnost kot sam obsojenec in delavci v kazenskih zavodih svoje predstave, na katere lahko le malo vpliva tudi »najsodobnejša« zakonodaja in zlasti teorija.

Ob vrednotenju učinkov različnih vrst kazenskih zavodov je osnovni problem v tem, da je v enem kazenskem zavodu težko enakovredno in enako uspešno izpolnjevati več različnih nalog, ki jih družba pričakuje od kazni zopora. Očitno isti kazenski zavod ne more hkrati enako dobro opravljati na eni strani vloge zastraševanja, osamitve, onesposobitve in čuvanja, na drugi strani pa vloge poboljševanja, prevzgoje in priprave za življenje na prostosti. Človeka ni mogoče hkrati privajati za življenje v kazenskem zavodu in za življenje na prostosti. Vedenje obsojencev v kazenskem zavodu je na sploh slab pokazatelj obsojenčeve sposobnosti za življenje na prostosti in slab napovedovalec njegove bodoče »družbene nevarnosti«.

Kazenski zavodi in načini izvrševanja kazni zopora so se od svojih začetkov do danes že močno spremenili. To spreminjanje je odvisno od vsakokratnih družbenih, gospodarskih in političnih razmer, pa tudi od delavcev in obsojencev, ki živijo v zaporski skupnosti. Čeprav so te spremembe lahko posledica načrtnih prizadevanj teoretikov in zakonodajalcev, ki oblikujejo kriminalno, kaznovalno in penitenciaro politiko, pa igrajo v tem procesu eno najbolj pomembnih vlog tudi sami **penološki delavci**, ki neposredno izvajajo penitenciaro politiko s svojim vsakodnevno delom z obsojenci. Od njihovih strokovnih in človeških kvalitet je končno odvisno, koliko in kako se bodo uresničila prizadevanja oblikovalcev kriminalne politike in penitenciarne zakonodaje. Znano je, da samo spreminjanje zakonodaje še ne pomeni tudi **resničnih sprememb v penološki praksi**. Zato si je treba vedno hkrati s spreminjanjem zakonodaje prizadevati tudi za **spreminjanje stališč penoloških delavcev**. To tudi pomeni, da raziskovalcu samo poznavanje zakonodaje v določenem trenutku nikakor ne zadostuje za spoznavanje penitenciarne siste-

⁸ Christie, s. 132.

⁹ Vodopivec, s. 21.

ma na določenem prostoru. Poznati mora tudi penološke delavce, ki jim je zaupana skrb za obsojence in za njihovo obravnavanje.

2. Teoretična izhodišča in praktična spoznanja o odprtih kazenskih zavodih

Odprti kazenski zavodi, tako imenovani »zapor brez ograd«, so rezultat novejšega razvoja na področju izvrševanja kazni zapora. V širšem obsegu so se pričeli razvijati šele po drugi svetovni vojni. Po svoji vsebini pa pomenijo vrh skoraj 200-letnega razvoja v izvrševanju kazni odvzema prostosti od Beccarie in Howarda dalje.

Pogled v preteklost nam pokaže, da so se kazenski zavodi vedno šteli kot kraj za **čuvanje prestopnikov** in ta vloga je vedno prevladovala pred vlogo **zастраševanja** in zlasti pred vlogo **boljšanja in prevzgoje** obsojencev. Čuvanje obsojencev je pomenilo skrb, da so obsojenci v zavodu varno spravljani in izločeni iz življenja na prostosti. Odprti zavodi pa se pojavijo kot nasprotje namena osamitve in izločitve obsojencev iz skupnosti.

Dokler je bila osnovna skrb kazenskih zavodov samo čuvanje obsojencev, so bili vsi postopki, celo, če so bili namenjeni njihovi prevzgoji, podrejeni varnosti kazenskih zavodov. Prav vprašanje varnosti je bilo vedno odločilno pri tem, kaj se bo delalo z obsojenci ter kakšni postopki in metode se bodo uporabljali. Delo vseh delavcev v zavodu je bilo podrejeno varnosti kazenskega zavoda. Vsak postopek strokovnih delavcev zaradi prevzgoje obsojencev se je presojal s stališča varnosti zavoda in tveganja, da obsojenec lahko pobegne in ogrozi varnost ljudi in premoženja. Zato se tudi še danes za proglašeni prevzgojnimi cilji kazenskih zavodov pogosto skrivajo nameni, zagotoviti čim večjo varnost kazenskih zavodov. Skrb kazenskih zavodov, da obsojenci ne pobegnejo, dokler prestajajo kazen zapora, je odsev **stališč javnosti** in njenih pričakovanj. Pri tem je pomemben pritisk, ki ga javnost izvaja na kazenske zavode in na vse službe, ki skrbijo za izvrševanje kazni zapora. Strah javnosti pred obsojenci se pokaže ob načrtovanju novih kazenskih zavodov, ko je težko dobiti privoljenje za gradnjo, ker se ljudje nenadoma čutijo ogroženi in v svoji bližini ne želijo kazenskega zavoda. Še zlasti pa se stališča javnosti pokažejo ob begih obsojencev, ko javnost zahteva strožje varovanje obsojencev, kazenski zavodi pa se tej zahtevi podredijo in sku-

šajo preprečiti nadaljnje bege. Tudi usposabljanje delavcev, ki skrbijo za nadzorstvo obsojencev, se še vedno (preveč) podreja osnovni nalogi čuvanja in nadzorovanja obsojencev in preprečevanja begov, tudi z uporabo sile (glej tudi predpise v SR Sloveniji o nalogah pooblaščenih uradnih oseb). Čeprav se nadzorstveni delavci usposabljujejo tudi za druge (»prevzgojne«) naloge, se tem lahko posvečajo samo v času mirnih obdobj v kazenskih zavodih, ko vlada ravnotežje sil in ko je izpolnjena osnovna naloga kazenskega zavoda: varstvo obsojencev. Kakor hitro pa nastanejo motnje v odnosih sil v kazenskem zavodu, pa ti delavci prevzamejo svojo prvenstveno vlogo čuvanja obsojencev.

Opisani odnos javnosti do kazenskih zavodov ima za posledico, da so tudi odprti kazenski zavodi pod nenehnim pritiskom, ali je v zadostni meri poskrbljeno za varnost obsojencev. Zato se tudi obsojence za odprte zavode (še vedno) izbira glede na osnovno vprašanje, kolikšna je **verjetnost bega**, in se od oddaje v odprti zavod izključijo vsi, pri katerih je tveganje za beg preveliko. Obsojenci, ki pobegnejo iz odprtega zavoda, pa so praviloma premeščeni v zaprtega. Pri tem pa je treba upoštevati, da kolikor bolj se verjetnost bega uporablja kot merilo za nameščanje obsojencev v odprte zavode, toliko bolj se manjša prevzgojna vloga odprtega zavoda. Če bi bil odprti zavod pravi prevzgojni zavod, bi moral prevzgojiti zlasti tiste, ki želijo pobegniti. Ob tem se pojavlja stališče, da mora kazenski zavod prvenstveno zagotoviti prisotnost obsojenca v zavodu, če ga hoče prevzgojiti. Proti takemu stališču pa je mogoče vsaj teoretično postaviti nasprotno stališče, da obsojenec, ki ne more uresničiti svoje želje po begu zaradi velikih varnostnih preprek, nikoli ni **prevzgojen**, temveč vedno ostane le »**potencialni**« **begunec**. Končno se ob vprašanju razporejanja obsojencev v kazenske zavode po begosumnosti pojavlja odločilno vprašanje, ali današnje znanje sploh omogoča razvrščanje obsojencev na take, **ki so nevarni za pobeg** (in zato ne morejo biti v odprtem zavodu), in na take, **ki niso nevarni za pobeg**. To razvrščanje je danes še zelo nezanesljivo, še zlasti, če se opravlja predvsem glede na težo in vrsto storjenega kaznivega dejanja ali na dolžino izrečene kazni (to pa so danes še odločilna merila). Sama teža in vrsta (in nevarnost) kaznivega dejanja še nič ne pove o dovzetnosti obsojenca za prevzgojo.

Razvoj svobodnejših sistemov izvrševanja kazni zapora so pospešile kritike, da zaprti kazenski

zavodi preveč izločijo obsojenca iz skupnosti, sam zaprti režim pa vzpodbuja **upornost in subkulturo obsojencev**. Na razvoj svobodnejših sistemov je zlasti vplival s svojimi ugotovitvami Clemmer, ki je proučeval **negativno socializacijo** v zaprtih kazenskih zavodih. Ta proces je imenoval **prizonizacija** in pomeni v bistvu več različnih procesov, ki se odvijajo vzporedno. Najpomembnejša je **institucionalizacija**, ki pomeni prilagajanje obsojencev na utečeni zaporski režim, ki pelje v otopelost in v navajeno in ustaljeno odzivanje na zunanje dražljaje brez možnosti (in želje) izražanja lastne individualnosti. Pomembno je tudi pridobivanje »kriminalnih« lastnosti oziroma zmožnosti in »kriminalnih« prijateljev v interakciji med obsojenci. Po splošnem prepričanju naj bi odprti zavod povzročal manjšo institucionalizacijo, saj je režim bolj gibljiv, na drugi strani pa omogoča obsojencem bolj normalne odnose in pridobivanje ugodnih intelektualnih in čustvenih izkušenj na vseh področjih človekovega življenja. To je posledica bogatejšega dnevnega programa, večje odprtosti zavoda do okolice, pogostejših in bolj razgibanih stikov obsojencev z okoljem pri delu in prostih dejavnostih, več prostih izhodov in stikov s svojci, sorodniki in prijatelji. V splošnem se misli, da imajo odprti zavodi manj značilnosti, ki se pripisujejo **totalnim ustanovam** (Goffman, Sykes), zlasti naj bi bilo v teh zavodih manj nadzоровanja obsojencev, več odprtosti v izražanju in manj napetosti med delavci in obsojenci.

Največ izkušenj o delovanju odprtih in polodprtih zavodov je bilo zbranih na I. kongresu Organizacije združenih narodov za zatiranje hudodelstva in postopanje z zaporniki leta 1955 v Ženevi. Na tem kongresu so bila sprejeta »minimalna pravila«, ki vsebujejo osnovna izhodišča za oblikovanje sistema odprtih zavodov in za obravnavanje obsojencev v njih. Ne glede na skupna priporočila pa danes vsaka država oblikuje odprte in polodprte zavode glede na lastne potrebe. Zato so med državami razlike že v tem, kaj se šteje za odprti zavod, še bolj pa glede vsebine obravnavanja obsojencev v njih.

Med razlogi za ustanavljanje odprtih in polodprtih zavodov je treba omeniti tudi splošno prizadevanje po večji humanizaciji in demokratizaciji režima izvrševanja kazni zapora v sodobnih družbah. Zlasti iz ZDA pa se je preneslo tudi poudarjanje cenenosti teh zavodov v primerjavi z zaprtimi zavodi. Čeprav se priznava, da so odprti zavodi lahko tudi bolj »uspešni« pri obravnavanju obsojencev in bolje uresničujejo

»prevzgojne« naloge kot zaprti zavodi, to ni prvenstveni razlog za njihovo ustanavljanje.¹⁰

Danes se v svetu vztrajno širita odprti in polodprti sistem prestajanja kazni zapora. Ob tem pa se penologi strinjajo, da odprti zavodi ne bodo nikoli popolnoma nadomestili zaprtih zavodov. Eden izmed razlogov za to je tudi v našem zvečanju kriminalitete v zadnjem desetletju v številnih angloameriških in evropskih državah. Zlasti naraščajo nove oblike nasilnih kaznivih dejanj, ugrabitve letal in oseb, jemanje talcev, terorizem, politična kriminaliteta itd. Vse to pa sili države v strožjo kaznovalno politiko in v izrekanje daljših kazni zapora, ki naj dosežejo vsaj namen onesposobitve (nevtralizacije), če že ne poboljšanja, prevzgoje in zastraševanja drugih, da ne bi delali kaznivih dejanj.

Minimalna pravila o postopku z zaporniki določajo, da je obsojenec lahko napoten v odprti zavod ob nastopu kazni zapora ali potem, ko je prestal del kazni v zavodu zaprtega ali polodprtega tipa.¹¹ V praksi se danes uporabljata obe možnosti. Sprva je bila večina obsojencev napotena v odprte zavode po delu prestane kazni v zaprtem zavodu, danes pa se vedno večji delež obsojencev (to velja zlasti za Slovenijo) napoti v odprte zavode neposredno po obsodbi, ne da bi prej prestajali kazen v zaprtem ali polodprtem zavodu. Tudi sicer se pojavlja stališče, da so »pravi« odprti zavodi samo tisti, v katerih obsojenci prestajajo vso kazen.¹² V takem sistemu je dana možnost, da se ustvari sorazmerno velika skupina obsojencev (tudi povratnikov), ki niso nikoli **okusili režima zaprtega zavoda**. S tem pa se izognemo vsem negativnim posledicam, ki so značilne za zaprte zavode. Če sprejmemo stališče, da so zaprti zavodi lahko vsaj za nekatere obsojence tudi »šola kriminala« (zaradi življenja z drugimi obsojenci, zmanjšanega samospoštovanja, izgube občutka odgovornosti, nenehne prisiljevanja in boja za ugodnosti tudi s ponarejenim vedenjem, odtujevanja od okolja itd.), potem so odprti zavodi zanesljivo manj sposobni izzvati take negativne posledice za obsojenca po njegovem odpustu s prestajanja kazni.

Čeprav je bilo na I. kongresu OZN za preprečevanje hudodelstva in postopanje z zaporniki sprejeto načelo, naj bodo odprti zavodi **samosvojne ustanove**, vlada danes v praksi velika raznolikost. Prizadevati si je treba, da bodo odprti

¹⁰ Major Institutions..., s. 10.

¹¹ Minimalna pravila... Odprti kazenski in polboljševalni zavodi, t. III.

¹² Heilman, s. 4.

zavodi samostojni,¹³ v praksi pa je treba sprejeti vsako organizacijsko obliko odprtih zavodov, ki se oddaljuje od zaprtih in strogo zavarovanih zavodov in se približuje teoretičnemu in praktičnemu modelu »pravega« odprtega zavoda. Med take oblike se v svetu uvrščajo zlasti delovna taborišča, delovne kolonije, kmetijska posestva, gozdni in cestni kampi, predopustniška središča in druge oblike svobodnejših sistemov prestajanja kazni zapora.

Organizacijska oblika odprtega zavoda je lahko pomembna za življenje in delo zavoda, toda še pomembnejša je **kakovost odnosov** med delavci in obsojenci. Najbolj pomembno pa je **vzdušje (socialna klima)**, ki vlada v takem zavodu. Pomembna so stališča delavcev do obsojencev in njihovi medsebojni odnosi. Med delavci in obsojenci je nenehno medsebojno vplivanje, saj se vedenje delavcev prilagaja vedenju obsojencev in obratno.¹⁴

Odprti zavodi so sprva navduševali organe za izvrševanje kazenskih ukrepov zaradi pričakovanja, da so ti zavodi **bolj učinkoviti** pri prevzgoji obsojencev kot zaprti zavodi. Pojavljalo se je stališče, da je stopnja povratništva med temi obsojenci nekajkrat nižja kot pri ostalih obsojencih.¹⁵ Vendar so resnejše raziskave tako stališče že ovrgele in danes prevladuje zmernejše pričakovanje, da med obsojenci, ki so prestajali kazen v odprtih zavodih, ni nujno manj povratništva kot med obsojenci, odpuščenimi iz zaprtih zavodov.¹⁶ Če pa se ugotovi manj povratništva, to ni posledica boljših prevzgojnih uspehov zavoda, temveč prej posledica izbora obsojencev za odprte zavode, saj se v te zavode razvrščajo

¹³ »Pravi odprti zavodi so le tisti, ki so upravno ločeni od zaprtih zavodov.« Isto, s. 4.

¹⁴ »Od odnosa delavcev do obsojencev je v veliki meri odvisen tudi odnos obsojencev do delavcev.« Čejović s. 34.

¹⁵ Heilman, s. 13.

Glej tako ugotovitev za Jugoslavijo leta 1975 pri Stanišljević, s. 19.

¹⁶ »Pričakovanja o uspešnosti odprtih zavodov glede manjše stopnje povratništva se niso uresničila. Raziskave na Nizozemskem in Finskem niso pokazale nobene razlike v stopnji povratništva med obsojenci, ki so prestajali kazen v odprtih ali zaprtih zavodih.« Jones idr., s. 11.

V ZR Nemčiji so izračunali, da je znašala stopnja povratništva obsojencev 15 let po odpustu iz zaprtih zavodov 54 %, iz odprtih zavodov pa 39 %. Busch, s. 28.

Dewlinger je ugotovil, da je znašala stopnja povratništva obsojencev v petih letih po odpustu s prestajanja kazni iz odprtih zavodov 45 %, iz polodprtih 47 % in iz zaprtih zavodov 40. Dewlinger, s. 40.

praviloma samo obsojenci, pri katerih protidružbeno vedenje še ni zakoreninjeno ali pa je bila pri njih že dosežena določena stopnja »poboljšanja« v zaprtem zavodu pred premestitvijo v odprti zavod. Pogosto pa se v odprte zavode napotijo tudi obsojenci, ki jim **poboljšanje niti ni potrebno** oziroma to pri njih vsaj ni osnovni namen izrečene kazni zapora.¹⁷

Tudi če ni med obsojenci, ki so prestajali kazen v odprtih zavodih, manj povratništva, so le-ti osebno, družbeno, čustveno in intelektualno manj oškodovani od tistih, ki prestajajo kazen v zaprtih zavodih. Pri tem pa je treba upoštevati tudi spoznanje, da namen kaznovanja in prestajanja kazni ni pri vsakem obsojencu do konca njegovega življenja **preprečiti vsako kaznivo dejanje**. Tega od kaznovanja ni mogoče pričakovati. Zato pa tudi ponovne obsodbe ni mogoče v vsakem primeru šteti kot **neuspeh kaznovanja**. Človek je preveč zapleteno bitje, da bi lahko nekajmesečno ali nekajletno bivanje v kazenskem zavodu, ne glede na njegovo zaprtost ali odprtost in ne glede na prevzgojna prizadevanja lahko spremenilo njegova stališča, vrednote, pričakovanja in vedenje po odpustu s prestajanja kazni. Če bi to bilo mogoče doseči pri vseh ali pri večini obsojencev, potem bi se bil moral do danes z razvojem že tudi bistveno spremeniti način kaznovanja in obravnavanja tistih storilcev kaznivih dejanj, ki potrebujejo poboljšanje in prevzgojo oziroma spremembo svojega »protidružbenega« vedenja. Danes že vemo, da kaznovanje in oddaja v kazenski zavod ni najbolj ustrezen način za »poboljšanje« storilcev kaznivih dejanj, poznamo že nekaj nadomestil za kazen zapora, ki v splošnem ne kažejo »slabših« uspehov kot kazen zapora, vendar za velik del tistih, ki jih še pošiljamo v kazenske zavode, še ne znamo poiskati **ustreznejšega obravnavanja** oziroma še nismo našli načinov za njihovo izvenzavodsko obravnavanje. Tako ostaja kazen zapora (in njeno izvrševanje) še vedno osnovno sredstvo kaznovanja in boja proti zločinstvu. Do danes so le redke države uspele znižati delež obsojencev, ki prestajajo kazen v kazenskih zavodih. Še več, v najbolj razvitih državah (zlasti to velja v Evropi za Francijo in Veliko Britanijo) so dosegli v zadnjih letih največje (absolutno) število oseb v kazenskih zavodih v zgodovini teh držav. Podobnost deležev povratništva obsojencev, ki so prestajali kazen v zaprtih in odprtih zavodih, kaže, da s kaznovanjem

¹⁷ Primerjaj Stanišljević, s. 7.

ni mogoče bistveno vplivati na povratništvo in ne na zmanjšanje zločinstva v celoti. To pa je ugotovitev, ki danes povzroča zaskrbljenost v številnih državah, zlasti angloameriških, ki so resneje proučevale učinke različnih rehabilitacijskih programov in poskušajo danes preoblikovati (tudi iz gospodarskih razlogov, ker daje kazen zapora glede na velike stroške njenega izvrševanja v primerjavi s stroški za izvrševanje ostalih kaznovalnih ukrepov najslabše uspehe) celotno kaznovalno politiko in politiko izvrševanja kazni zapora (to velja zlasti za ZDA in Kanado). Pravkar povedano pa pomeni, da odprti zavodi niso sredstvo, ki bi že vnaprej zagotavljalo tudi uspeh kaznovanja in izvrševanja kazni, ne glede na to, kaj pojmuje pod tem uspehom.

Odločilno vprašanje za delovanje odprtih zavodov je vprašanje izbora obsojencev za te zavode.¹⁸ Vprašanje je, ali naj prevladujejo osebna merila ali merila, povezana z vrsto in težo kaznivega dejanja ter dolžino kazni. Minimalna pravila o postopanju z zaporniki priporočajo naj merila za izbor obsojencev za odprte zavode ne temelje na pripadnosti obsojencea določeni kazensko-pravni kategoriji niti ne dolžini kazni, temveč na sposobnosti obsojencea, da se prilagodi režimu odprtega zavoda in na spoznanju, da bo imel postopek v takem zavodu več možnosti za pozitivno vplivanje na obsojenčevo družbeno prevzgojo. Izbor obsojencev naj bi se opravil na osnovi zdravniško-psihološkega pregleda in socialnega poročila.¹⁹ V različnih državah se danes ta priporočila različno upoštevajo, v nekaterih izbirajo obsojence za odprte zavode bolj po osebnostnih merilih, v drugih pa bolj po teži in vrsti kaznivega dejanja ter dolžini izrečene kazni. Očitno pa je upoštevanje osebnostnih meril dosti težje od upoštevanja čisto zunanjih okoliščin, ki so v zvezi s kaznivim dejanjem in kaznijo. Zato pa je danes tudi težko odgovoriti na vprašanje, ali se res razvrstijo v odprte zavode vsi tisti, ki so sposobni za odprti režim, ali pa se razvrščajo tudi »napačni« obsojenci. Nobena država noče preveč tvegati in raje odda v odprte zavode manj kot preveč obsojencev. Dokler pa obsojenca ne oddamo v odprti zavod, ne moremo vedeti, ali je zanj sposoben ali ne. Način, kako danes izbiramo obsojence za odprte zavode, je bolj ugibanje, ki temelji na stališčih

in predsodkih tistih, ki imajo moč odločanja, v kakšen zavod bo razporejen obsojenec na prestajanje kazni, kakor pa rezultat znanstvenih dognanj o človeku, storilcu kaznivega dejanja, in resničnih sposobnosti obsojencev za prestajanje kazni v teh zavodih. Ali danes pošiljamo v odprte zavode »prave« ali »napačne« obsojence, tega ne vemo in glede na sedanja izkustva in zelo majhno pripravljenost tveganja na tem področju tudi nikoli ne bomo vedeli. Če se vsaj občasno pojavljajo v »kriminalni politiki« stališča, da bi lahko večji delež obsojencev prestajal kazen v odprtih zavodih, so ta stališča bolj opravičilo za nadaljnji obstoj zaprtih zavodov kakor pa resnična podpora nadaljnjemu razvoju in obstoju odprtih zavodov, saj je njihovo izhodišče, da večina obsojencev še vedno mora prestajati kazen v zaprtih zavodih in njihovo razporejanje ali premeščanje v odprte zavode pomeni le izraz naše humanosti do obsojencev. V resnici pa pomeni zlasti premeščanje obsojencev iz zaprtih v odprte zavode po delu prestane kazni v zaprtem zavodu nekaj, kar morda sploh ne bi bilo potrebno, saj bi mnogi od teh obsojencev lahko že od začetka prestajali kazen v odprtem zavodu, če bi še družba znala in zmogla odreči kaznovalni miselnosti in izkazovanju moči nad »obsojenci«.

Danes še zelo malo vemo o resničnem dogajanju v obsojenci v odprtih zavodih. Ne vemo, koliko in katere »prednosti« odprtih zavodov so sploh uresničene, saj so doslej opravljene le redke raziskave o življenju in odnosih med delavci in obsojenci v odprtih zavodih.²⁰ V povprečju vemo samo to, da v odprtih zavodih ni ograj, ki bi preprečevale pobege, in ni oboroženih stražarjev. Ne vemo pa, kaj se dogaja v odnosih med delavci in obsojenci. Zelo redke so primerjave med zaprtimi in odprtimi zavodi. Morda je to tudi eden od razlogov za sorazmerno počasen razvoj teh zavodov. Očitno je, da samo odsotnost strogega varnostnega sistema v teh zavodih ne more biti razlog za njihovo ustanavljanje, zato bi bilo treba ugotoviti še druge »prednosti« teh zavodov, jim zastaviti jasne cilje in njihovo delovanje postaviti na trdnejše temelje, kot je to danes (zlasti v zakonodaji in praksi, če menimo, da so v teoriji že našli svoje mesto in opravičilo). Tudi sami odprti zavodi bi morali biti sposobni bolj jasno opredeliti svoje namene in pokazati, da jih tudi uresničujejo. Dokler pa se

¹⁸ Glej več o tem vprašanju v Report of European Comite on Crime . . . , s. 25 in Lamers, s. 132.

¹⁹ Minimalna pravila . . . Odprti kazenski in popoboljševalni zavodi, točka IV.

²⁰ Med te sodi raziskava o odprtih zavodih v Veliki Britaniji. Glej Jones idr.: Open Prisons.

ustanavljajo odprti zavodi, ne da bi obsojenci in delavci, ki v njih živijo, vedeli, kaj in kako naj delajo, kaj naj pričakujejo drug od drugega in zakaj je obsojenec oddan v odprti namesto v zaprti zavod, ni pričakovati hitrejšega razvoja odprtih zavodov (npr. razlog, da potrebujemo na družbenem kmetijskem posestvu delavce, je lahko »poljedelsko« utemeljen razlog za ustanovitev odprtega zavoda ali oddelka, ne more pa biti penološka utemeljitev, da je bolj koristno, če na tem posestvu delajo obsojenci namesto svobodnih ljudi). Dokler bomo praktična stališča skušali samo rahlo »obarvati« s pravimi penološkimi stališči, ne moremo govoriti o načrtni kriminalni politiki pri izvrševanju kazni zapora. Morada je prestopanje kazni v odprtem zavodu za obsojence res bolj prijetno kot v zaprtem zavodu, vendar samo to dejstvo iz stališča penologije ne more biti opravičljiv razlog za ustanavljanje in delovanje odprtih zavodov. Saj bi bilo za obsojence v končni meri še bolj prijetno, če jim sploh ne bi bilo treba iti na prestopanje kazni zapora (in bi kljub storjenemu kaznivemu dejanju lahko delali še naprej na svojem kmetijskem posestvu). Po poti iskanja, kaj je prijetnejše za obsojence (in za delavce zavodov), se ne moremo približati penološkemu temeljem za ustanavljanje in delovanje odprtih zavodov.

Kot smo omenili, danes malo vemo, katerim obsojencem ustreza oddaja v odprti zavod. Še manj pa vemo, kakšni delavci naj bodo v teh zavodih, kakšna naj bo njihova strokovna usposobljenost, kakšne naj bodo njihove praktične izkušnje in osebne lastnosti, da bodo kar najbolje zadostili potrebam odprtih zavodov. Očitno je le to, da delavec, ki je bil »dober« v zaprtem zavodu, ni nujno »dober« tudi v odprtem. Takšno enostavno premeščanje »dobrih« delavcev iz zaprtih v odprte zavode je lahko tudi škodljivo. Delavci, ki so premeščeni v odprti zavod, »prenesejo« s seboj tudi stališča in miselnost iz zaprtega zavoda. Človek se ne more spremeniti čez noč in samo drugačen naziv kazenskega zavoda ne more vplivati na njegove razumske in čustvene odzive v odnosu do obsojencev. S tem se miselnost iz zaprtih prenaša v odprte zavode, kar lahko škoduje njihovemu delovanju. Miselnost delavcev kmalu spoznajo tudi obsojenci in svoje vedenje prilagajajo svojim spoznanjem. Tako se lahko razvrednoti v bistvu pozitiven namen odprtih kazenskih zavodov, ne da bi bili za to odgovorni obsojenci ali delavci. Napaka je v sistemu organizacije in delovanja odprtih zavodov.

3. Sklepno razmišljanje

Očitno je, da so odprti zavodi nova kakovost v izvrševanju kazni zapora. Pri tem pa je odsotnost fizičnih preprek za beg in odsotnost ali zmanjšanje nadzorstva nad obsojenci zaradi preprečevanja begov samo zunanja značilnost teh zavodov. Dosti pomembnejše so spremembe v notranjih odnosih med delavci in obsojenci v zavodu. To pa pomeni, da se samo z odstranitvijo fizičnih pregrad zaprti zavod še ne spremeni v odprtega. Odprti zavodi naj bi učili živeti obsojence »svobodno« in odgovorno, čeprav v odvzeti prostosti. Odprti zavodi imajo večje možnosti kot zaprti, da pri obsojencih razvijajo njihove osebne sposobnosti, samospoštovanje in odgovornost, saj morajo obsojenci dejavnije sodelovati pri organizaciji življenja in dela v zavodu. Delavci bi morali bolj upoštevati osebnost, ustvarjalnost in kritičnost obsojencev. Pri tem je premalo obsojencem samo obljubiti, da lahko sodelujejo pri organizaciji dela in življenja v zavodu, če delavci tega ne mislijo resno. Programi dela obsojencev v odprtih zavodih bi morali biti rezultat sodelovanja obsojencev in delavcev in delavci bi morali uporabljati vso pozitivno in ustvarjalno moč obsojencev in upoštevati njihove zamisli in predloge za boljše vodenje zavoda. S tem pa bi se tudi postopoma spreminjal vrednostni in motivacijski sistem obsojencev in več bi se naučili o družbi in za družbo, kar bi jim koristilo po prestani kazni. V odprtem zavodu se vsakodnevno preizkušajo moči obsojenca, njegova trdnost, sposobnost samonadzorstva, odgovornost in vzdržljivost, saj nenehno prihaja v položaje, ko se mora odločati med več možnostmi.

Danes se zlasti poudarja razlika v osnovni usmeritvi, organizaciji in vodenju zaprtih in odprtih zavodov. Zaprti zavodi se vodijo pretežno po tako imenovani »poboljševalni« teoriji, ki temelji na stališču, da so obsojenci neodgovorni, pasivni, brez vzpodbud in stremljenj, da se ne zanimajo za delovanje kazenskega zavoda in so brezbrizni do lastnega »poboljšanja«. Zato se zaprti zavodi vodijo z avtoritarnim režimom, z rigidno hierarhijo, poslušnost obsojencev pa se dosega z ukazi in kaznovanjem. Med delavci in obsojenci je globok prepad. Zato se pri obsojencih razvija zaporniška subkultura, negativizem in odpor do delavcev. Ker zavračajo delavce, zavračajo tudi njihove postopke in poskuse za »poboljšanje« obsojencev. Obsojenci se podrejajo ukazom iz strahu pred kaznijo in drugimi neugodnimi posledicami, ne pa iz zavesti, da je

izvrševanje ukazov nujno in koristno za življenje v skupnosti. Nasprotno pa naj bi se odprti (in v določeni meri tudi polodprti) zavodi vodili po tako imenovani teoriji »sodelovanja« (»management theory«)²¹, kjer so vzpostavljeni pristni, pošteni in odkriti stiki in sodelovanje med delavci in obsojenci. Obsojenci prevzemajo del odgovornosti za življenje in delo zavoda, uveljavlja se njihova odgovornost in uporabljajo se vse njihove ustvarjalne sposobnosti.

Iz prikaza današnjega stanja odprtih in polodprtih zavodov lahko vsaj v osnovnih obrisih sklepamo tudi na bodoči razvoj teh zavodov. Dosele so le redki posamezniki zastopali stališče, da bodo ti zavodi v bodoče popolnoma nadomestili zaprte zavode. Stanje v večini držav (tudi v Jugoslaviji in Sloveniji) kaže, da se je po razmeroma hitrem razvoju odprtih zavodov zlasti po sprejetju minimalnih pravil o postopanju z zaporniki (leta 1955) danes ta razvoj že **umiril, če že ne popolnoma ustavil**. Videz je, da so nekatere države že dosegle vrh, preko katerega ne morejo več iti. Odgovor na vprašanje, kolikšen delež vseh obsojencev lahko prestaja kazni v odprtih zavodih, pa je odvisen od številnih dejavnikov, pogosto še najmanj od »kakovosti« obsojencev, ki naj bi jih oddali v take zavode. Zato je tudi težko med seboj primerjati deleže obsojencev v različnih državah, ki prestajajo kazni v odprtih zavodih. Sklepamo pa, da čim strožja je kaznovalna politika, čim večji delež vseh storilcev kaznivih dejanj se pošilja v kazenske zavode in čim daljše so izrečene kazni, tem večji delež vseh obsojencev lahko prestaja kazni v odprtih zavodih. Kadar pa se uveljavlja milejša kaznovalna politika, ko se izrekajo nepogojne kazni zapora le za huda kazniva dejanja in le »nevarnim« storilcem in še to za razmeroma kratek čas, je malo verjetno, da bi lahko omembe vreden delež teh obsojencev prestajal kazni v odprtih zavodih. Zato je določanje, kolikšen delež vseh obsojencev lahko prestaja kazni zapora v odprtih zavodih, zadeva, o kateri se morajo sporazumeti odločilni dejavniki v posamezni državi ali celo v njenem posameznem delu glede na poznavanje in oceno vseh pokazateljev, ki so v zvezi z zločinstvom, njegovim preprečevanjem in zatiranjem oziroma s celovito kriminalno politiko. Pri tem je treba upoštevati, da se lahko hitro spreminjajo družbene, politične, gospodarske in zlasti kriminalnopolitične okoliščine, ki vplivajo na

potrebo ločevanja med zaprtimi in odprtimi zavodi.

V tem razmišljanju ne moremo mimo spoznanja, da se današnji »zaprti« kazenski zavodi v mnogočem razlikujejo od klasičnih zaprtih zavodov, kakršni so bili v času, ko so se pojavile zamisli o izločanju »boljših« obsojencev iz teh zavodov in njihovem nameščanju v odprte zavode. Zato bi lahko sklepali, da je vsaj v določeni meri razlog za nenaklonjenost delavcev zaprtih zavodov do ustanavljanja novih odprtih zavodov in do premeščanja obsojencev iz zaprtih v odprte zavode tudi v tem, da se danes delavci zaprtih zavodov zavedajo (pogosto tudi upravičeno), da obsojencem tudi v njihovih zavodih ni več tako »slabo«, kot jim je bilo morda še pred nekaj desetletji ali celo pred nekaj leti. Če bi se ti delavci navduševali za odprte zavode, bi s tem priznali, da imajo njihovi zavodi še (vedno) značilnosti klasičnih zaprtih (»totalnih«) zavodov, v katerih prestajanje kazni obsojencem lahko tudi škoduje, zaradi česar jih je treba »zavarovati« pred to možnostjo z izločitvijo v odprti zavod. Vprašanje je tudi, ali je sploh opravičljivo ločevanje obsojencev na »dobre«, ki so primerni za prestajanje kazni v odprtem zavodu, in na »slabe«, ki za to niso primerni. Očitno je, da »dobrih« obsojencev ni potrebno oddajati v kazenske zavode, ne glede na to, ali gre za zaprte, polodprte ali odprte zavode. Če taki obsojenci v resnici obstajajo (o čemer ne dvomimo), je napaka v kaznovanju in ne šele v izvrševanju kazni, ko ni več mogoče razpravljati o tem, ali je obsojenec »dober« ali »slab«.

Iz povedanega je razvidno, da je odgovor na vprašanje, koliko obsojencev naj prestaja kazni v odprtih in koliko v zaprtih zavodih, dosti bolj zamotan, kot se zdi na prvi pogled, ko se skuša »izračunati«, kakšno naj bo razmerje med deležem enih in drugih. Znanstvenih raziskav s tega področja (še) ni in jih verjetno nikoli ne bo, saj ob takem proučevanju nujno delujejo zakonitosti interakcionizma, stigmatizacije, segregacije, družbene diferenciacije itd. V končni meri pa bi mogli dokazovanje potrebe razvoja odprtih zavodov označiti kot težnjo po ohranitvi starega in upiranje novemu, saj to pomeni, da skuša družba ohraniti kazni zapora še nadalje za vsako ceno, le načini njenega izvrševanja naj bi se spremenili. Nedvomno so danes še potrebni odprti in zaprti kazenski zavodi. Zavedati pa se moramo, da so le izhod v stiski, ko družba zaradi osebnih ali stvarnih preprek še ne more ali ne zna postopati s storilci kaznivih dejanj na

²¹ Participatory Management, s. 154.

drug (bolj ustrezen) način. Nekaj bolj ustreznih načinov obravnavanja storilcev kaznivih dejanj, kot je njihovo »zapiranje« v kazenske zavode, je že znanih, drugi načini so šele v poskušanju, večino pa bo treba šele odkriti. Pred družbo se postavlja nenehna potreba po izbiri med dvema možnostima, ali preprečevanje ali kaznovanje hudodelništva; in če kaznovanje, kakšno kaznovanje. Teoretična stališča so znana, praksa pa pogosto ubira svojo pot, kakršno ji je načrtala preteklost in jo vzpodbuja še sedanost. Vse nagibe, ki delujejo pri kaznovanju ljudi, je še težko spoznati, še težje pa jih je spreminjati, usmerjati in usklajevati z dosežki vsakokratnih znanstvenih spoznanj.

Odprte zavode lahko štejemo tudi za znanilce **gibanja za odpravo kazni** odvzema prostosti. Čim večji delež vseh obsojencev bo prestajal kazen v polodprtih in odprtih zavodih, bolj bo očitno, da je »zapiranje« obsojencev v strogem varnostnem sistemu bolj odraz tradicije kot pa resnična **potreba pri obravnavanju** storilcev kaznivih dejanj. Odprti zavodi (vsaj teoretično so tako zamišljeni) se že močno približujejo obravnavanju v skupnosti («community treatment»), ki pridobiva vedno več zagovornikov. Polodprti in odprti zavodi pa tudi nenehno dokazujejo (in to zelo uspešno, morda še najbolj od vsega, kar se tem zavodom pripisuje kot namen), da **je mogoče zagotoviti prisotnost** obsojenca v zavodu tudi še na drug način kot samo z visokimi obzidji, globokimi jarki, s stražnimi stolpi, z oboroženimi stražarji, z električno žico okoli zavodov, z rešetkami, z elektronskimi nadzorovalnimi sredstvi, z železnimi vrati, ki morajo biti nenehno zaklenjena in zastražena, in z drugimi klasičnimi ali modernimi sredstvi za »čuvanje« in nadzorovanje obsojencev. Iz tega vidika je treba čim bolj razvijati sistem polodprtih in odprtih zavodov in s tem vplivati tudi na javnost, da bo bolj strpna do storilcev kaznivih dejanj in bolj pripravljena sodelovati pri obravnavanju obsojencev («podružbljanje izvrševanja kazni»), jih sprejeti po prestani kazni v svojo sredo in jim pomagati pri ponovnem vključevanju v družbo.

Med prednostmi, s katerimi se utemeljuje obstoj odprtih zavodov, ni nobene utemeljitve, da je prestajanje kazni v teh zavodih za te obsojence bolj koristno, kot če kazni odvzema prostosti sploh ne bi prestajali. Zato so odprti zavodi le prehodna stopnja v sistemu kaznovanja in izvrševanja kazni, dokler tudi za te obsojence ne najdemo ustrežnejše rešitve z uporabo drugih ukrepov, ki še manj ožigosajo in še manj posega-

jo v življenje človeka. Ne glede na nadaljnji razvoj sistema svobodnejšega prestajanja kazni zapora pa lahko pričakujemo, da se bodo nekatere ugodne izkušnje iz dela teh zavodov prenašale tudi v organizacijo in delo zaprtih zavodov. To pa je tudi uspeh, ki ga ne smemo zanemariti.

Izvrševanje kazni odvzema prostosti se nenehno spreminja in je doseglo v 200-letni zgodovini že velik napredek. Izvrševanje kazni je danes drugačno, kot je bilo v preteklosti, in v prihodnosti bo zanesljivo drugačno, kot je danes. Zgodovina kaže, da velikih korakov v tem razvoju nikoli ni bilo, čeprav si je vsaka generacija penoloških delavcev prizadevala, da bi izboljšala sistem, ki ga je podedovala od prejšnje generacije. Zato ni mogoče pričakovati, da bi sedanja generacija penoloških delavcev lahko rešila vse nakopičene probleme na tem področju. Prizadevati pa si mora, da reši tiste, za katere so dozorele gospodarske, družbene in politične razmere. Razvoj gre nezadržno naprej tudi na tem področju družbenega življenja, penološki delavci pa naj bi ta razvoj pospeševali. Pogosto bodo opravili del svojega poslanstva že s tem, če razvoja ne bodo zavirali. Njihove zamisli in njihovo delo bo zanesljivo obrodilo sadove, če ne že danes, pa v prihodnosti.

Uporabljena literatura

1. Busch, M.: The Relaxation of Criminal Correction and Open Institutions as a Prerequisite of Effective Social Training of Delinquents. *Offender's Aid in the Federal Republic of Germany*. Bonn-Bad-Godesberg, 1975, s. 16—23.
2. Christie N.: Skandinavska kriminologija pred obdobjem 1970—1979. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 21 (1970) 1, s. 89—97.
3. Čejović, B.: Vrste ustanova za izvršenje kazni lišenja slobode. *Pravni život*, Beograd 20 (1971) 12, s. 33—44.
4. Dewlinger, L.: L'étude sur la récidive des condamnés libérés au cour de l'année 1965. *Bulletin de l'Administration Pénitentiaire*, Bruxelles 31 (1977) 1, s. 3—12.
5. Drapkin, I.: Manuel Montesinos y Molina. *Crime and Culture*. Ed. by W. E. Marvin, New York 1968, s. 313—346.
6. Heilman, C. E.: Open Prisons. *British Styl. The Prison Journal*, Philadelphia, 58 (1978) 2, s. 3—17.
7. Jones, H., idr.: *Open Prisons*. London 1977, 275 s.
8. Lamers, E. A. M.: Prisoner Goes to Town. Some Observation and Experience in Open Prisons. *Studies in Penology*. Ed. by M. Lopez-Rey, Haag 1964, s. 123—137.
9. Major Institutions Corrections Task Force. National Advisory Commission on Criminal Justice Standards and Goals. *A Nation Without Prisons*. Ed. by C. R. Dodge. London 1975, s. 3—33.

10. Minimalna pravila o postopku z zaporniki. Prevedla L. Čehovin in M. Cerin. Beograd, **Arhiv za pravne i društvene nauke**, 1956, 42 s.
11. Pinatel, J.: *Traité élémentaire de science pénitentiaire*. Paris, Cujas 1967, 361 s.
12. Poročilo o izvrševanju kazni zapora in vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom v SR Sloveniji v letu 1976. Ljubljana, **Republiški sekretariat za pravosodje, organizacijo uprave in proračun** 1977, 114 s.
13. Rom, C.: Otvoreni i poluotvoreni domovi, njihov položaj i perspektive razvitka. Koreferat. **Peto sa-
vetovanje penologa Jugoslavije**. Teslić, 28-29/10-1982, 7 s.
14. Stanišljević, S.: Ponovna osudjivanost — povrat osudjenih koji su kaznu lišenja slobode izdržavali od 1956—1975 u otvorenom kazneno-popravnom domu Valtura. **Otvorene i poluotvorene kazneno-popravne ustanove u Jugoslaviji**. Udruženje za penologiju SR Hrvatske 1976, 42 s.
15. Vodopivec, K.: Izvrševanje ukrepov odvzema prostosti, izrečenih proti polnoletnim storilcem kaznivih dejanj. Ljubljana, **Pravna fakulteta**, 1971, 42 s.

UDC 343.81

The Present and the Future of Open Correctional Institutions

Brinc dr. Franc, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Open correctional institutions can be considered as representing progress in the implementation of prison sentences and present a considerable contribution to the humanization and democratization of such implementation. However, the closed penal institutions have changed in many ways recently and become less and less classical »total« institutions, which necessarily poses the question as to what are in fact the differences between closed and open institutions. An open correctional institution can not be considered as the ultimate achievement in penology but only as a transitional phase in seeking other ways of more effective treatment of offenders or

leading to the abolition of prison sentences altogether.

Criteria which would enable us to evaluate what percentage of convicts can serve their sentences in open institutions are not known at present nor instruments with which we could distinguish »good« convicts from the »bad ones« and »dangerous« from the »less dangerous«. For this reason, convicts are actually assigned to open institutions in most cases only according to the objective circumstances connected with the criminal offences they had committed and only in special cases according to personal criteria which ought to be decisive.